

УДК 821.161.2.09(092):070

М. О. Лецкін,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**"Я МРІЯВ ВОЛЮ УКРАЇНІ ЗДОБУТИ..."
(ПИСЬМЕННИКИ НА ЖИТТЄВОМУ ШЛЯХУ ІВАНА ОГІЄНКА:
ДРАМАТУРГ ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА)**

У статті проаналізовано особисті та творчі зв'язки відомих українських авторів історичних драм І. Огієнка ("Руїна", "За Україну", "Поруїнований Рай", "За Божу правду", "Розп'ятий Мазепа") та Л. Старицької-Черняхівської ("Гетьман Дорошенко", "Іван Мазепа"). Особливу увагу приділено зіставному аналізу тематично близьких віршованих п'єс, присвячених постаті І. Мазепи.

"Сама історія дає матеріал для літератури, і вона ж відкидає його" [1: 24], – так афористично висловив великий реформатор німецького і значною мірою світового театру ХХ ст. Бертольт Брехт, автор "Життя Галілея", парадоксальну сутність історичної драми, яка бере фактаж із реалій минувшини, але завдяки неминучій авторській інтерпретації цих реалій вони ніби відриваються від історії, таким чином відкидаються нею. Вважаємо, що історичні твори українських драматургів І. Огієнка та Л. Старицької-Черняхівської, старших сучасників Б. Брехта, можуть служити переконливою ілюстрацією цього постулату.

Мета даної розвідки – розглянути й зіставити історичні драми українських авторів на тлі їхніх особистих контактів.

В автобіографічній книжці І. Огієнка натрапляємо на такий сюжет:

"1918.22.X. Вівторок. Урочисте відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету... З високої по-мистецькому удекорованої трибуни промовляв до народу Товариш Міністра Освіти П. Холодний та Ректор Університету Огієнка.

На Свято прибули: ...усі вищі урядники Міністерства Освіти: ...позашкільної освіти С. Ф. Русова, Л. М. Старицька-Черняхівська та ін. ..." [2: 44-46] (Л. Старицька-Черняхівська була до гетьманату П. Скоропадського членом Центральної Ради [3: 100]).

Із цього уривку з'ясуємо, що зустріч 22 жовтня 1918 року Івана Івановича Огієнка та Людмили Михайлівни Старицької-Черняхівської відбулася як контакт двох професіоналів освітянської справи: він був засновником і ректором-професором новоствореного університету, вона – працівником Міністерства освіти України та офіційним представником цієї інституції на святі відкриття навчального закладу. Л. Старицька-Черняхівська виступила при відкритті нового університету з дуже емоційною промовою [4: 66].

Але в цей час І. Огієнко знав Л. Старицьку-Черняхівську не лише як помітну постать на освітянській ниві, а й як публіциста й театрознавця. Коли студент І. Огієнко протягом 1906-1908 років активно виступав на шпальтах української газети "Рада" з національно та соціально спрямованими дописами, то ці матеріали з'являлися в часописі поруч із статтями більш досвідченої Л. Старицької-Черняхівської [5: 45]. Те ж саме мало місце в часи національної революції на сторінках газети "Нова рада", де протягом 1917 – 1919 років розвідки Л. Старицької-Черняхівської та І. Огієнка з'являлися поруч [5: 20].

У своїй знаковій праці "Українська культура" 1918 року І. Огієнко, назвавши серед видатних діячів української драматичної літератури батька Людмили Михайла Старицького, зробив посилання: "Про український театр ХІХ в. див. ...*Старицька-Черняхівська Л.*, Двадцять п'ять років українського театру; спогади та думки; К. 1908 р., 118 ст. з "України" за 1907 р., кн. 10-12" [6: 120]. Отже, І. Огієнко з властивою йому скрупульозністю ознайомився з цією доволі об'ємною працею десяти – одинадцятирічної давнини, опублікованою за його перебування студентом Київського університету Святого Володимира. Ще раніше, 1902 року, Л. Старицька-Черняхівська в одному зі львівських видань так описувала з прикрою іронією жахливий занепад української драматичної літератури та її сценічного інтерпретування в Наддніпрянській Україні через московський тиск, цензурні міркування та різноманітні вигадки: "Тяжкий скрут і **неможлива** боротьба з цензурою доводили до того, що письменники одшукували серед "списоків безусловно разрешенных к представлению пьесъ" які-небудь старі п'єси і під тими **заголовками** виставляли свої п'єси, звичайно **підігнавши** їх трохи хоч до дієвих людей одшуканої дозволеної п'єси. Пам'ятаю, була одшукана якась "малоросійская драма въ V действіяхъ" "Василь і Галя", соч. Бондаренка. Од сієї драми **лишилась** тільки одна картка з реєстром дієвих осіб, більше **нічого**. Що се була не драма, який се був невідомий нікому автор її – ніхто не знав, але драма була "безусловно разрешена к представлению" і тим-то зробила велику послугу. **Кілька заборонених драм перейшло все під сією назвою "Василь і Галя"!** Звичайно, цензура заборонює п'єсу. Що робити? Так і залишити її на віки? Шкода. Хіба **охрестити** героя Василем, а героїню Галею та й пустити, поклавши на ласку Божу в світ нового "Василя та Галю" – Бондаренка. Тепер уже більша частина тих п'єс, що колись заборонювались, дозволена цензурою, і вони йдуть під своїми заголовками, але в деяких усе-таки **лишились** назви Василь та Галя – тим-то, мабуть, серед укр. репертуару такі розповсюджені сі

© Лецкін М. О., 2011

два ймення" [7: 195]... А ще ж Людмила Михайлівна мала у своєму доробку і прозу, і поезію, і мемуари історико-літературного характеру – зокрема, про творчість Лесі Українки з явно не марксистсько-ленінськими трактуваннями [8: 116; 9: 129].

Спілкування І. Огієнка та Л. Старицької-Черняхівської в Кам'янці-Подільському згаданою зустріччю не обмежалося. Ректор, серед інших своїх творчих ініціатив, організував при університеті науково-літературний журнал "Нова думка" з явною орієнтацією на публікацію сучасних творів красномовного письменства світового та українського походження. У творенні часопису погодилися взяти участь відомі науковці, літературознавці, письменники, а також урядовці, оскільки 1919 року керівництво УНР переїхало до Кам'янця-Подільського. Серед таких урядовців була й Л. Старицька-Черняхівська, яка разом із чоловіком, київським професором-медиком О. Черняхівським перебралася до Кам'янця (звідси вона виїжджала до Польщі в табори інтернованих українців для допомоги полоненим) [3: 99-100]; у згаданому університетському журналі вона зголосилася співробітничати [4: 291-292]. У Кам'янці-Подільському Л. Старицька-Черняхівська зблизилася з сім'єю відомого поета й науковця Михайла Драй-Хмари; коли пізніше для Михайла Панасовича настали чорні часи, Людмила Михайлівна опікувалася долею його доньки Оксани, яка зафіксувала це у своїх спогадах [10: 96].

Л. Старицька-Черняхівська успадкувала від славетного батька талант драматурга. Вона є автором історичних, сповнених національної української ідеї віршованих п'єс – таких, як "Гетьман Дорошенко" (1911; за цим твором у наш час було здійснено режисером-житомирянином В. Савченком спектакль на сцені Івано-Франківського театру) [11: 104]. "Створена в часи реакції, в часи безпросвітної ситуації і безвиходу, драма порушувала болючі питання українства – з ким іти? де і які знайти сили, щоб об'єднати зденационалізовану націю, націю рабів? Дорошенко в інтерпретації Л. Старицької є символом героїчного чину та оптимізму... Образ Дорошенка повинен був гартувати націю, утверджувати думку про немарність зусиль українських борців за волю" [5: 176].

Є в Людмили Михайлівни і драма "Іван Мазепа" (1929), яка перегукується за пафосом і змістом із пізнішою віршованою драмою І. Огієнка (митрополита Іларіона) "Розп'ятий Мазепа" (1960), хоча у трактовці постаті гетьмана в обох авторів є й відмінності; і тут варто відзначити, що розгорнутий переконливий зіставний аналіз цих двох творів належить відомому огієнкознавцеві Є. Сохацькій [5: 175-183]. Л. Старицька-Черняхівська написала свою п'єсу в нелегких ідеологічних умовах безпосередньо після "процесу СПУ", про що йтиметься трохи далі, і коли академік С. Єфремов охарактеризував твір письменниці як акт воскресення й утвердження духу української державності в період "падлючого часу", то так був охарактеризований час не лише мазепинської епохи, а й епохи радянсько-більшовицької [5: 176]. "Драма Л. Старицької вражає промовистими алюзіями до сучасних (вірніше, тодішніх) обставин української дійсності. Антиросійські настрої посполитих, засудження ката й тирана Петра, що звучали в драмі, були натяком на русифікаторську політику радянського уряду та наступ тоталітаризму в державі" [5: 179].

Сюжет драми мало чим відрізнявся від того, який відомий ще за поемою О. Пушкіна "Полтава". Мазепа в Л. Старицької-Черняхівської у розмовах із вірним сподвижником Орликом постає як патріот-державотворець:

...ми
Будуємо Україну... Хоч згинем,
А вернемо всі згаслії права.
Загину я... за мною підуть другі [5: 178].
Для народу
Українського підважив справу я
І голову свою несучу в офіру... [5: 179].

"П'єса засвідчила драматургічну майстерність письменниці. Авторка вміло відтворює колорит епохи (вдало використовує канцелярський стиль документів), створює яскраві індивідуальні образи, зосереджує увагу на розкритті внутрішнього, духовного світу героїв. Сценічність твору забезпечується напруженим сюжетом, лінією розвитку прихованої "зради", тобто подвигу Мазепи. Є в п'єсі майстерні діалоги, масові сцени, пристрасні моменти, які хвилюють і будоражать дух" [5: 180].

Митрополит Іларіон, безперечно, приступаючи до створення свого "Розп'ятого Мазепи", був добре знайомий із твором Л. Старицької-Черняхівської, тим паче що її п'єса була перевидана в Нью-Йорку видавництвом "Говерла". Драма І. Огієнка не має гострого сюжету, це драма не дії, а ідей, це інтелектуальна драма [5: 181]. Втім, його Мазепа, який кається у своїх помилках (відрив від Запорозької Січі, загравання з Москвою та Варшавою тощо), більш перегукується із трактовкою М. Костомарова, ніж Л. Старицької-Черняхівської. Втім, і в І. Огієнка – Іларіона І. Мазепа, передусім, – український державник-соборник, патріот-антимосковець, православний християнин, тільки не революціонер, а поступовець:

Я мріяв волю Україні
Здобути тихою ходою [5: 182].

"Не важко здогадатися, що ці проблеми цікавили самого Огієнка і проектувалися на сучасну Україну, куди не було йому дороги, і були його мрією про волю України, якою він жив усе своє життя. У цьому плані можна говорити про автобіографізм образу Мазепи. Розп'ятість Мазепи – це, передусім, розп'ятість самого Огієнка на чужині" [5: 182].

...Незабаром після того, як професор О. Черняхівський був засуджений та репресований 1929 року разом з академіком С. Єфремовим у сфабрикованій більшовицькою владою "справі Спілки визволення України", була піддана репресії його дружина Л. Старицька-Черняхівська; і вона, і їхня з чоловіком донька загинули в застінках НКВД [3: 100], а всього в цій "справі" постраждали 45 видатних українських науковців, письменників, інших представників національно свідомої інтелігенції [12: 43].

У вельми позитивному контексті епохальної праці І. Огієнка "Історія української літературної мови" (1949) названа Л. Старицька-Черняхівська як письменниця (і знову-таки, як і 1918 року, разом із батьком). Зробивши лінгвостилістичне зауваження щодо стану культури мови деяких відомих українських драматургів – старших сучасників, автор далі відзначив: "Але в творах пізніших наших драматургів – **М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської** (1868)¹, **Сп. Черкасенка** й інших – мова набула вже зразкової літературної форми" [13: 242-243].

Крім усього згаданого, Л. Старицька-Черняхівська була ще духовно близька І. Огієнкові – митрополиту Іларіону – тим, що стояла в обороні незалежної Української православної церкви, в розумінні необхідності координації дій церкви та держави [14: 18].

І Іван Огієнко, і Людмила Старицька-Черняхівська повертаються до українського народу в час вимірної ними самостійної Української держави. Щоправда, Людмилі Михайлівні тут поки що таланить менше. 2002 року в київському видавництві "Наукова думка" побачили світ її "Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари" (839 с.) [5: 183], але цього замало для такої різнобічної творчої особистості, що зробила неабиякий внесок у нашу незалежність... Тож попереду – ще велика праця популяризації її доробку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брехт Бертольт. Театр : Пьеси. Статті. Висказування / Б. Брехт. – В пяти томах. – 5 / 1. – Москва : Искусство, 1965. – 528 с.
2. Огієнко І. І. Моє життя : автобіографічна хронологічна канва / І. І. Огієнко. – Житомир : Полісся, 2002. – 120 с.
3. Ганіткевич Я. Вклад лікарів Кам'янця-Подільського у розбудову української державності / Я. Ганіткевич // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник (Серія історична та філологічна). – Вип. I – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 98–104.
4. Тимошик М. С. "Лишуть навіки з чужиною..." : Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. С. Тимошик. – Вінніпег – Київ : Український православний Собор Св. Покрови – Наша культура і наука, 2000. – 548 с.
5. Сохацька Є. І. "Молюся за весь рідний край..." : Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності / Є. І. Сохацька. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – 276 с.
6. Огієнко І. І. Українська культура : Коротка історія життя українського народу (курс, читаний в Українськiм народнiм університетi) / І. І. Огієнко. – Київ : Видавництво книгарні Є. Череповського, 1918. – 272 с.
7. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє : Українознавство та пресологія (XIX – перша половина XX ст.) / В. Качкан. – Книга третя. – Львів : Фенікс, 1998. – 368 с.
8. Сохацька Є. І. З увагою до національного моменту (українська національна ідея у творчому спадку М. О. Драй-Хмари) / Є. І. Сохацька. – С. 113–118.
9. Колкутіна В. В. До питання компаративного аналізу літературно-критичних праць М. Драй-Хмари та Д. Донцова : лесезнавчий аспект / В. В. Колкутіна. – С. 129–132.
10. Донченко Л. О. Погляд іздалеку : Рецепт Михайла Драй-Хмари в літературно-критичному дискурсі української діаспори / Л. О. Донченко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : філологічні науки. – Випуск 19. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 95–98.
11. Савченко В. З. Промова при врученні премії ім. Івана Огієнка / В. З. Савченко // Косень : журнал літературно-мистецький та громадсько-політичний. – № 1. – 1999. – С. 103–104.
12. Дідківська О. І. З тавром ворогів народу / О. І. Дідківська // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник (Серія історична та філологічна). – Випуск IV. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 38–51.
13. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – Київ : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
14. Бойко П. Слово на вічну пам'ять професорові Миколі Хомичевському / П. Бойко // Кожному мила своя сторона. – Частина друга : Краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю. – Київ : Аверс, 1998. – С. 17–19.

Матеріал надійшов до редакції 16.06. 2011 р.

¹ На час видання "Історії української літературної мови" І. Огієнкові не було ще відомо про трагічну загибель Людмили Михайлівни у сталінському ГУЛАГу.

***Лецькін М. А. "Я мечтал свободу Украине добыть..." (писатели на жизненном пути Ивана
Огиенко: драматург Людмила Старицкая-Черняховская).***

*В статье анализируются личные и творческие связи известных украинских авторов исторических драм
И. Огиенко ("За Украину", "Разрушенный Рай", "За Божью правду", "Распятый Мазепа") и
Л. Старицкой-Черняховской ("Гетьман Дорошенко", "Иван Мазепа"). Особое внимание уделено
сопоставительному анализу тематически близких стихотворных пьес, посвященных фигуре И. Мазепы.*

***Letskin M. O. "I dreamt to Get Liberty for Ukraine..." (the Writers on the Ivan Ohienko's Vital Road: the
dramatist Ludmila Staritska-Cherniahivska).***

*The article analyzes the personal and creative connections of the famous Ukrainian authors of the historic
dramas like I. Ohienko ("For Ukraine", "The Ruined Paradise", "For the Godlike Truth") and L. Staritska-
Cherniahivska ("Hetman Doroshenko", "Ivan Masepa"). The particular attention is drawn to the comparative
analysis of the thematically alike plays dedicated to the I. Masepa's figure.*